

UNELE REFLECȚII PRIVIND TRĂSĂTURILE INFRACTORULUI RECIDIVIST
DIN REPUBLICA MOLDOVA

Anatolie FAIGHER, dr., conf. univ.,
Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Andrei NASTAS, dr., conf. univ.,
Facultatea Transfrontalieră,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați (România)

Sergiu CERNOMOREȚ, dr., conf. univ.,
Facultatea Protecție, Pază și Securitate,
Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport,
cerc. șt. sup. la Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Abstract: *The personality of the offender, as a concept, includes all the features and features, relevant from a criminological point of view. Regarding the personality of the recidivist, due to the high social danger, it represents one of the most dangerous individualizations of the typology of the offender.*

Repeated offenses by the same person indicate some shortcomings in the effectiveness of corrective and re-education measures. Recidivist criminals present an increased social danger, because at the current stage, we find the tendency to "professionalize" in some types of crime. Recidivists are rightly considered to be the "bearers" of the criminal subculture and consistently represent the "elite" of the underworld.

Keywords: *relapse, felon, condemnation, personality, repeat.*

Personalitatea infractorului, ca și concept, cuprinde ansamblul trăsăturilor și însușirilor, relevante din punct de vedere criminologic. În ceea ce privește personalitatea recidivistului, datorită pericolului social înalt, reprezintă una dintre cele mai periculoase individualizări ale tipologiei infractorului.

Săvârșirea reiterată a infracțiunilor de către aceeași persoană indică la unele lacune ale eficienței măsurilor de corectare și reeducare. Infractorii recidiviști prezintă un pericol social sporit, deoarece la etapa actuală, constatăm tendința de *profesionalizare* în cadrul unor tipuri de criminalitate. În mod întemeiat, se consideră că recidiviștii sunt *purtătorii* subculturii criminale și consecvent reprezintă *elita* lumii interlope.

Autorul V. Sîli menționează că personalitatea recidivistului este o totalitate unitară a calităților și relațiilor negative importante din punct de vedere social, care, interacționând cu condițiile și circumstanțele din exterior, condiționează comiterea unei noi infracțiuni [13, p. 128].

În aceeași ordine de idei, M. Bîrgău, specifică că personalitatea recidivistului include o totalitate de trăsături psihologice și morale, tipice pentru infractorii ce practică un anumit gen de activitate criminală, pentru care au fost condamnați în repetate rânduri [2, p. 238].

În acest context, putem puncta pe anumite diferențe conceptuale și anume, termenul de *recidivă*, din materia de drept penal nu corespunde în exactitate fenomenului de *criminalitate recidivă*, respectiv și *persoană recidivistă*, proprie domeniului științei criminologiei. Astfel, potrivit alin. (1) art. 34 CP RM – se consideră recidivă comiterea cu intenție a uneia sau mai multor infracțiuni de o persoană cu antecedente penale pentru o infracțiune săvârșită cu intenție. La rândul său, art. 110 CP RM, definește antecedentele penale ca fiind o stare juridică a persoanei, ce apare din momentul rămâ-

nerii definitive a sentinței de condamnare, generând consecințe de drept nefavorabile pentru condamnat, până la momentul stingerii antecedentelor penale sau reabilitării.

Prin urmare, criminalitatea recidivistă include atât cazuri de recidivă (prevăzute de art. 34 CP RM), cât și cazuri de concurs de infracțiuni (art. 33 CP RM) și reiterarea infracțiunii (eventual cazurile care cad sub incidența circumstanței agravante din partea specială a CP RM – ... *de către o persoană care anterior a săvârșit fapta*, de la alin. (1)...). Prin urmare, este eronată afirmația – criminalitatea recidivă este reprezentată în exclusivitate, doar de către infracțiunile comise în starea de recidivă, așa cum prevede instituția de drept penal având sediul juridic în cadrul art. 34 CP RM.

Personalitatea infractorului recidivist se distinge printr-o structură psihologică marcată de o anumită specificitate. Cercetările au evidențiat prezența cvasiuniversală a unor însușiri: impulsivitate mărită, agresivitate sporită, egocentrism exacerbat, tendință de indiferență afectivă generalizată și imagine negativă a „lumii din afară”. Ele există sau sunt comune cu cele care sunt specifice infractorilor nerecidiviști însă, acestea la recidiviști sunt mult *îngroșate*, accentuate. Altfel spus, cum menționează I.-C. Zeca, este vorba de o personalitate accentuată, orientată ferm spre acte infracționale [15, p. 85].

Recidiviștii, având o imagine negativă despre lumea din care fac parte, manifestă un comportament straniu, exprimat prin tendință permanentă de atac. Puternic saturată afectiv, prin ură sau scepticism, aceasta îl determină să considere societatea ca un dușman personal, atribuindu-i principala responsabilitate pentru situația în care se află. Din punctul său de vedere, un motiv decisiv care justifică atitudinea sa de *răzvrătit*, gata să se lupte permanent cu *ceilalți*, fie pentru a-și satisface propriile aspirații, fie pentru a se răzbuna pentru *răul* ce i s-a făcut. Așadar, recidiviștii sunt niște persoane care au o imagine negativă despre lumea din care fac parte și aceasta se motivează prin faptul că ei nu sunt numai neglijați și respinși de societate, dar se regăsesc într-un sentiment de inferioritate [1, p. 75].

Totodată, se mai semnalează următorii factori negativi preponderenți la recidiviști, precum: decompensarea agresivă, funcția orgiastică a alcoolului, instabilitatea vegetativă, viclenia, egocentrism, tensiunea energetică mare, instabilitatea emoțională, nivelul intelectual mai scăzut. Dintre factorii socio-psihologici incitanți, sunt amintiți: climatul emoțional al educației cu variabile de ostilitate a părinților – în special, a mamei infractorului față de acesta și familii cu tendințe conflictuale; eșecul procesului de școlarizare, frustrare, tendințe spre variate forme de toxicomanie etc [9, p. 20].

În opinia lui N. Giurgiu, pentru recidiviști sunt proprii trăsături precum:

- 1) tendința de dezintegrare pronunțată a structurii și funcțiilor familiei;
- 2) proces intens dereglat de socializare – familia lipsită de caracterul de refugiu, părinți evaluați negativ, fără putere de exemple pozitive, eșec școlar;
- 3) efect de școlarizare redus;
- 4) absența unor idealuri pozitive, risc crescut la dereglări psihosomate, abuzul de alcool și dependența de diverse droguri;
- 5) agresiunea flagrantă promptă, comportament bazat pe forța fizică sau mecanică etc.;
- 6) puternica orientare spre subcultura criminală, dezvoltarea în regim de libertate a subculturii dobândite în centrele de reeducare sau în penitenciare;
- 7) absența unor legături sau contacte pozitive cu cei din afara locurilor de detenție;
- 8) existența unui anumit mod de a gândi, bine fixat, cu tendințe de justificare a propriului comportament [5, p. 202].

Pe lângă cele menționate, pentru recidiviști sunt caracteristice următoarele trăsături socio-psihologice:

- imposibilitatea de găsi un refugiu în familie în perioada copilăriei și adolescenței, lipsa șansei de a fi *auzit și ascultat* de părinți care, la rândul lor, servesc drept un exemplu negativ de comportament;
- reușita mai jos de mediu în instituțiile de învățământ preșcolare și școlare;
- formarea unui sistem de *pseudo-justificare* a propriului comportament și a modului de viață pe care îl duce.
- abuzul de alcool și dependența de droguri, pe fonul influenței subculturii criminale;
- manifestarea agresiunii, ca și reacție de răspuns la factori provocatori ai mediului ambiant;
- refuzul de a comunica cu administrația penitenciarului asupra unor probleme socio-emoțive sau personale;

De observat că, și în ceea ce privește categoria particularităților psihice considerate drept caracteristice, trăsătura dominantă distinctivă pare să fie cea a intensității gradului de neadaptare socială, exprimată prin dezintegrare *pronunțată*, *eșec* de integrare, *absența* unor aspirații etc., recidiviștii fiind, se pare, mai degrabă absorbiți de idei social-negative, fie pe fon de disperare, fie pe fon de integrare în subcultura criminală.

S-a stabilit existența unei legături, fapt dovedit din punct de vedere statistic, dintre vârsta la care a început *cariera* criminală și recidivism. Cu cât mai devreme un individ pășește pe calea infracțiunilor, cu atât e mai intensivă și periculoasă recidiva sa în viitor. Majoritatea recidiviștilor își încep activitatea criminală la vârsta de minor sau imediat după atingerea majoratului [13, p. 129]. Circa 70% din recidiviști au comis prima infracțiune la vârsta de până la 18 ani. O dată cu maturizarea, probabilitatea recidivei scade vădit. Persoanele de vârsta a treia, practic, nu-și încep biografia criminală, iar dacă chiar sunt recidiviști, la această vârstă comit infracțiuni tot mai puțin periculoase. Totodată, bărbații devin mai frecvent recidiviști, însă, atunci când purtătoare a mai multor antecedente penale devine o femeie, practic, este imposibil să se mai vorbească despre o eventuală corijare a acesteia, devianțele criminale ale femeii având o mai mare stabilitate [15, p. 88].

Pentru personalitatea recidivistului este caracteristică năzuința de a compensa sentimentul izolării sociale, al neadaptării prin respectarea și menținerea ostentativă a obiceiurilor și tradițiilor mediului criminal. Recidiviștii sunt orbește atașați de argou, de cântecele hoșești, de tatuaje etc. Defectele conștiinței spirituale manifestă, prin individualismul lui, prin substituirea principiilor morale cu calități morale josnice. Multor recidiviști le sunt proprii justificarea actelor comise, credința în posibilitatea de a rămâne nepedepsit, credința în noroc, în capacitatea de a evita demascarea. Ei apreciază propriile fapte ca fiind echitabile, iar demascarea ca o întâmplare [8, p. 12].

Recidiviștii cunosc mai bine baza normativă a statului decât persoanele cu o conduită licită. Ei nu realizează, de fapt, sau nu acceptă imperativele penale, semnificația juridică a normelor, semnificația socială a dreptului. Majoritatea renunță la legăturile sociale pozitive, evitându-le. Tinzând a comunica preponderent cu indivizi din mediul celor ce au un trecut penal sau un comportament antisocial, recidiviștii frecventează diferite spelunci. Trecutul criminal determină alegerea prietenilor, prioritate dându-li-se persoanelor cu biografie asemănătoare, pentru care e caracteristic comportamentul ilegal și moral, care este o expresie a poziției precriminale a personalității [13, p. 137].

Însă, există cazuri când recidiviștii, mai ales cei cu o carieră criminală de durată, se prezintă ca persoane culte, erudite și înțelepte, care știu să aprecieze valorile culturale ale societății, au simțul frumosului și al artei, nu-și permit să folosească în discuții cuvinte necenzurate, cerând aceasta și de la interlocutori, alții sunt puternic religioși, căutând în religie iertarea păcatelor și cerând ajutor în viață, ceea ce nu îi împiedică însă de a-și continua activitatea criminală.

Analiza corelației dintre recidivă și sancțiunea aplicată relevă faptul că persoanele condamnate la privațiune de libertate pe termen foarte scurt (până la un an) și pe termen suficient de lung (de peste 10 ani) mai frecvent recidivează, decât cele condamnate la muncă fără privațiune de libertate sau cu suspendarea pedepsei. Este redus nivelul, recidivei și în cazurile de liberare de răspundere penală cu aplicarea altor măsuri [15, p. 91].

În literatura de specialitate, pot fi întâlnite multiple variante de clasificare a infractorilor recidiviști.

Astfel, după autorul autohton Ig. Ciobanu, recidiviștii sunt de două feluri: [3, p. 278]

- *recidiviști speciali*;
- *recidiviști generali (ocazionali)*.

Recidivistul special prezintă, de regulă, un pericol social, mai sporit decât cel general, deoarece are loc procesul de *profesionalizare* a recidivistului. Conform studiilor realizate la fiecare al zecelea recidivist se formează particularitățile unui *profesionalist*, căruia îi sunt caracteristice deprinderile și procedeele de săvârșire a unui tip concret de infracțiuni [4, p. 79].

La rândul lor, recidiviștii generali mai sunt numiți și huligani-recidiviști. Aceștia sunt persoane neantrenate în câmpul muncii, cu o pregătire școlară și profesională joasă, care consumă abuziv droguri și alcool. Personalitatea acestor recidiviști este deformată de obiceiurile și deprinderile lor de a rezolva orice conflict sau situație pe cale violentă, în majoritatea cazurilor ei fiind provocatori de conflicte. Criminalii-recidiviști din această categorie sunt predispuși la săvârșirea infracțiunilor din cele mai variate, săvârșind atât infracțiuni de sustragere, cât și alte infracțiuni [17, p. 84].

În opinia autorilor I. Oancea [7, p. 110] și O. Rotari [12, p. 251], recidiviștii sunt de două feluri:

- *recidiviști postcondamnatorii* (persoanele care, după ce au fost condamnate pentru prime infracțiuni, săvârșesc, din nou, alte infracțiuni);
- *recidiviști postexecutorii* (după ce au executat pedepse pentru prime infracțiuni, persoanele comit, din nou, alte infracțiuni).

Două treimi din recidiviștii speciali săvârșesc infracțiuni contra patrimoniului, înfăptuite prin sustragere. Pericolul social sporit al acestora constă în faptul că, pentru ei, săvârșirea sistematică a infracțiunilor de sustragere devine un mod parazitar, constant de existență. Pentru acești criminali este caracteristică orientarea antisocială foarte stabilă, iar comportamentul lor deviant este regula pe care o urmează în viață. Acest lucru se observă evident la hoții de buzunare. Majoritatea dintre ei sunt recidiviști deosebit de periculoși cu lungi biografii criminale și cu lungi termene de detenție. Fiind *calificați* și posedând o adevărată măiestrie în acest domeniu, mulți dintre ei, o lungă perioadă de timp se află în libertate, fiind reținuți după săvârșirea unui număr impunător de punghășii [3, p. 288].

Autorul V. Sîli, la rândul său, evidențiază următoarele tipuri de recidiviști:

- *Recidiviștii ocazionali* reprezintă acea categorie de criminali care săvârșesc infracțiuni de ordin diferit, deseori întâmplător, sub influența circumstanțelor din exterior, cum ar fi: influența prietenilor, dificultățile materiale, starea de ebrietate.
- *Recidiviștii profesionali* constituie acea parte a infractorilor care au transformat activitatea criminală în profesie, aceasta servind drept sursa principală de venit. Săvârșesc preponderant infracțiuni cupidante, inclusiv cu aplicarea violenței (jaf (art. 187 CP RM, tâlhărie (art.188 CP RM)).
- *Recidiviștii persistent-vioenți* formează acel grup de condamnați care conștient au ales cariera criminală, săvârșesc deseori infracțiuni de violență, chiar și în cazul celor cupidante, aplică frecvent violența. Se caracterizează prin comportament arogant. Încearcă cu insistență să obțină autoritate în mediul celorlalți condamnați, inclusiv conflictând cu administrația penitenciarului.
- *Recidiviștii consecvent-decepționați* consideră practic imposibilă propria resocializare și aranjare a condițiilor de trai în stare de libertate, din care motiv, după eliberarea din penitenciar, în scurt timp, săvârșesc noi infracțiuni. Nici nu încearcă să se adapteze la viața din libertate. Pentru acest grup este caracteristică mai mult săvârșirea infracțiunilor în stare de recidivă generală [13, pp. 151-152].

Pentru a releva esența criminalității în cauză, se impune necesitatea de a realiza analiza datelor statistice oficiale, cota-parte condamnaților care anterior au mai săvârșit infracțiuni, dinamica acestui tip de criminalitate etc.

Potrivit datelor statistice ale Administrației Naționale a Penitenciarelor, cu situația la 01.01.2015, pornind de la numărul de reiterări ale infracțiunilor, se constată numărul deținuților în sistemul penitenciar al RM, după cum urmează:

- 1672 de persoane deținute care execută pedeapsa închisorii pentru prima reiterare;
- 1689 de persoane deținute care execută pedeapsa închisorii pentru mai multe reiterări [6].

Spre a identifica evoluția criminalității recidive în Republica Moldova, propunem compararea datelor menționate, cu situația la 01.01.2016:

- 1841 de persoane deținute care execută pedeapsa închisorii pentru prima reiterarea;
- 1869 de persoane deținute care execută pedeapsa închisorii pentru mai multe reiterări [6].

La 01.01.2017, în sistemul penitenciar al Republicii Moldova, se constată o diminuare a numărului de persoane deținute, care fac parte din categoria „recidiviștilor”:

- 1744 de persoane deținute care execută pedeapsa închisorii pentru prima reiterare;
- 1837 de persoane deținute care execută pedeapsa închisorii pentru mai multe reiterări [18].

La 01.01.2018, în instituțiile penitenciare din Republica Moldova se dețineau 7635 de persoane dintre care 6294 erau condamnați. Astfel, cu referire la caracteristica deținuților după numărul de recidivă, s-a constatat că, din numărul total de persoane, 1717 de persoane deținute execută pedeapsa închisorii pentru prima reiterare și 1809 de persoane deținute execută pedeapsa închisorii pentru mai multe reiterări [16].

La 01.01.2019, în sistemul administrației penitenciare se dețineau 6990 persoane dintre care 5725 erau condamnați. Astfel, cu referire la caracteristica deținuților după numărul de recidivă, s-a constatat

că, din numărul total de persoane, 1458 de persoane deținute execută pedeapsa închisorii pentru prima reiterare și 1578 de persoane deținute execută pedeapsa închisorii pentru mai multe reiterări [19].

Conform datelor statistice ale Administrației Naționale ale Penitenciarelor, cu situația la 01.01.2020, în sistemul administrației penitenciare se dețineau 5598 de persoane condamnate. Astfel, cu referire la caracteristica deținuților după numărul de recidivă, s-a constatat că, din numărul total de persoane, 1609 de persoane deținute execută pedeapsa închisorii pentru prima reiterare și 1336 de persoane deținute execută pedeapsa închisorii pentru mai multe reiterări [11].

Conform datelor statistice ale Administrației Naționale ale Penitenciarelor la 01.07.2021, în sistemul administrației penitenciare se dețineau 5367 de persoane condamnate. Astfel, cu referire la caracteristica deținuților după numărul de recidivă, s-a constatat că, din numărul total de persoane, 1581 de persoane deținute execută pedeapsa închisorii pentru prima reiterare și 1539 de persoane deținute execută pedeapsa închisorii pentru mai multe reiterări [20].

Din analiza datelor statistice în perioada anilor 2015 – 2021, rezultă că în rândul total al persoanelor deținute în sistemul penitenciar al RM, numărul celor care fac parte din criminalitatea recidivă depășește 50%. Prevalarea numărului recidiviștilor condamnați la pedeapsa închisorii, în comparație cu cei care execută pedeapsa pentru prima dată, denotă lacune grave în ceea ce privește atingerea scopurilor închisorii în calitate sa de pedeapsă penală, precum și stabilitatea activității criminale a recidiviștilor.

Studiile anterioare, au constatat o pondere a recidiviștilor generali de aproximativ 40% din coplețul criminalității recidive. Astfel, creșterea numărului recidiviștilor deținuți în instituțiile penitenciare din Republica Moldova, cu cca. 10%, indică asupra unor probleme enorme ale politicii penale și execuțional penale [3, p. 290].

Sporirea în special, în această perioadă, a persoanelor condamnate pentru a doua și a treia oară, confirmă că *lotul recidiviștilor* își completează masiv rândurile din contul persoanelor care au săvârșit anterior, pentru prima oară, infracțiuni. Putem observa că există deficiențe enorme, la nivel de întreg sistem penitenciar, în domeniul eficacității pedepsei închisorii și a resocializării ulterioare a condamnaților.

Probabil, ar fi corect să ținem cont de Recomandarea CM/Rec (2017) 3 a Comitetului de Miniștri, adresată statelor membre cu privire la normele europene privind sancțiunile și măsurile comunitare 2017 (3), precum că alternativele la pedeapsa cu închisoare ar trebui să fie disponibile pentru a fi utilizate în cât mai multe cauze posibil. Prin urmare, orice obstacole formale, inclusiv de natură juridică, ce împiedică utilizarea unor pedepse și măsuri alternative în cauzele cu infracțiuni grave și recidivă sau în legătură cu anumite tipuri de infracțiuni, sau orice alte limitări legale ar trebui revizuite și eliminate în măsura în care acest lucru este necesar. Astfel de constrângeri pot diminua capacitatea pedepselor și a măsurilor alternative de a contribui la scăderea numărului de persoane din penitenciare [10, p. 22].

Astfel, una dintre trăsăturile principale ale recidivistului o constituie rezistența la procesul de reeducare și corectare a personalității infractorului.

Personalitatea recidivistului e o totalitate unitară a calităților și relațiilor negative importante din punct de vedere social, care, interacționând cu condițiile și circumstanțele din exterior, condiționează comiterea repetată a unei infracțiuni. Această opinie e susținută de A. Alekseev [16, p. 83], fiind practic identic abordării personalității criminale, făcută de R. Stănoiu, care consideră că infracțiunea reprezintă limita superioară a orientării antisociale a unei persoane aflate în fața unei situații concrete de viață ce o favorizează. Infractorii se recrutează din rândul persoanelor care nu-și pot însuși comandamentele integratoare ale societății. În cazul lor, inadaptația socială se amplifică nu numai prin aceea că au dificultăți în asimilarea comandamentelor de valori integratoare menționate, ci și prin a tinde să înlocuiască acest sistem de valori cu un sistem propriu de valori divergente sau chiar contrarii în raport cu primele [14, p. 150].

În urma celor expuse, putem menționa că infractorul recidivist, privit prin prisma abordărilor criminologice, este persoana fizică, responsabilă, de sex masculin (în majoritatea cazurilor), fiind lipsită de acele idealuri ale conviețuirii legale, datorită prevalării *trăsăturilor social-biologice negative*.

Bibliografie:

1. ADLER, A. *Cunoașterea omului*. București: Ed.: Științifică, 1994, p. 85. ISBN 973-97229-6-2
2. BÎRGĂU, M. *Criminologie: Curs universitar*. Ed. a 2-a rev. și compl. Chișinău: „Print-Caro” SRL, 2010, 687 p. ISBN 978-9975-4098-9-6

3. CIOBANU, Ig. *Criminologie*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2011, 560 p. **ISBN 978-9975-78-973-8**
4. CIOBANU, Ig. *Caracteristica generală a infracțiunilor contra proprietății (analiză juridico-criminologică)*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*, Serie nouă, nr. 4. Chișinău, 2000, p. 279. **ISSN 1857-3665. – ISBN 978-9975-149-57-0**
5. GIURGIU, N. *Elemente de criminologie*. Iași: Ed.: Fundației Chemarea, 1992, p. 202.
6. <http://www.penitenciar.gov.md/ro/statistica> [citat 11.08.2021]
7. OANCEA, I. *Probleme de criminologie*. București, 1994, p. 110.
8. RĂDULESCU, S. *Devianță, criminalitate și patologie socială*. București: Ed.: Lumina Lex, 1999, p. 12. **ISBN 973-588-704-5**
9. RÂȘCANU, R. *Psihologia comportamentului deviant*. București: Ed.: Universității din București, 1995, p. 19-25. **ISBN 973-9160-18-2**
10. Raport privind aplicarea sancțiunilor penale în Republica Moldova, p. 22. **Disponibil** <https://rm.coe.int/report-criminal-sanctions-rom/1680a1c6f1> [citat 14.08.2021]
11. Raport de bilanț al activității sistemului administrației penitenciare pentru anul 2018 **Disponibil:** https://drive.google.com/file/d/1cvcYeUInvxOmCYFAbnt7wE_n6EbYY1V/view [citat 19.08.2021]
12. ROTARI, O. *Criminologie*. Chișinău: Ed. Foxtrot, 2011, 890 p. **ISBN 978-9975-101-57-8**
13. SÎLI, V. *Recediva infracțională: aspecte juridico-penale și criminologice*. Chișinău: Garomond Studio SRL, 2009, 230 p. **ISBN 978-9975-4031-3-9**
14. STĂNOIU, R. *Criminologie*. București: Ed.: Oscar Print, 1997, p. 150. **ISBN 973-8338-69-7**
15. ZECA, I.-C. *Personalitatea infractorului: aspecte criminologice. Teza de doctor în drept*. Chișinău, 2015, 210 p. CZU 343.221(043.2)
16. АЛЕКСЕЕВ, А.И. *Криминология. Учебное пособие*. Москва: Зерцало – М., 2001, p. 83 **ISBN 978-392-0115-11**
17. ЗЕЛИНСКИЙ, А.Ф. Рецидив преступлений. Харьков, 1980, p. 84. **ISBN 978-5-392-01215-2**
18. www.drive.google.com/file/d/0B3cDJ-pp652HaHpnaUkwOHRuem8/view [citat 11.08.2021]
19. www.drive.google.com/file/d/1cgzU_st3dOcL1ZlvDXFITNQ0iBx0qj5H/view [citat 11.08.2021]
20. www.drive.google.com/file/d/1cvcY-eUInvxOmCYFAbnt7wE_n6EbYY1V/view [citat 11.08.2021]
21. www.drive.google.com/file/d/1Q-r9Q5bVWkh6QtjotclIxz9T2Rsr4KH/view [citat 11.08.2021]